

8 'ALLE MENSCHEN WERDEN BRÜDER'

Vriendschappen, kennissenkringen en
interetnisch vertrouwen

8 'ALLE MENSCHEN WERDEN BRÜDER'¹

Vriendschappen, kennissenkringen en
interetnisch vertrouwen

Ruud van der Meulen (Bureau Spruit)

Samenvatting

In dit hoofdstuk wordt onderzocht wat de invloed van het lidmaatschap van sportverenigingen op de sociale afstand van autochtonen tot niet-westerse allochtonen is. De primaire gegevens komen uit de *Familie-enquête Nederlandse Bevolking 2003*, een cross-sectioneel bestand met informatie over 18-70 jarigen ($N = 2.066$). Respondenten beantwoordden vragen over hun huidige en eerdere lidmaatschappen. Hypothesetoetsing vond plaats via logistische regressieanalyses. Ten eerste hebben autochtone ooit-leden vaker dan nooit-leden een allochtone kennis, bovendien hebben zij vaker vertrouwen in allochtonen. Gecontroleerd voor onder meer opleidingsniveau en contact met allochtonen op het werk, op school of in de buurt, blijft dit effect aanwezig ($p < .05$). Vervolgens is gekeken naar effecten van omstandigheden tijdens lidmaatschapsloopbanen. De belangrijkste bevinding luidt dat het lidmaatschap van etnisch gemengde sportgroepen het vertrouwen van autochtonen in allochtonen vergroot ($p < .05$). Opmerkelijk is dat het vertrouwen niet verschilt tussen leden die een teamsport versus een solosport beoefenen.

8.1 John en Andy, bowlingbroeders

Onderzoek wijst op interetnische afstand in Nederland. Zo hield in 2002 slechts één op de drie autochtonen in de vrije tijd contact met allochtonen (Gijsberts & Davegos, 2005). Volgens velen versterkt deze scheiding van leefwerelden wederzijdse vooroordelen. Beleidsmakers zoeken daarom middelen 'om de boel bij elkaar te houden'. Het sportverenigingsleven krijgt daarbij steeds meer aandacht (VWS, 2005). De sportvereniging wordt gezien als een uitgelezen gelegenheid tot ontmoeting en verbroedering tussen mensen uit verschillende bevolkingsgroepen. Die gemeenplaats vormde de succesformule voor de in 2000 met een *Emmy Award* bekroonde aflevering van de comedy *All Stars*, getiteld *Alle Menschen werden Brüder*.² Toch onderschrijft de onderzoeksliteratuur niet onverdeeld de stelling dat sport verbreedert. Drie invalshoeken kunnen worden onderscheiden.

De eerste, positieve, invalshoek ziet het sportverenigingsleven als een verbinder, leidend tot etnisch gemengde kennissenkringen en vriendschappen, alsook groepsoverstijgend vertrouwen. Voornaamste vertolker van deze gedachtegang is de Amerikaanse politoloog Putnam (1995, 2000) met *Bowling alone*. De titel van zijn artikel en boek is ontleend aan een lokaal krantenbericht over John, een 64-jarige oud-verpleger en Andy, een 33-jarige accountant. Nadat Andy vernam dat John, een bekende van zijn plaatselijke bowlingvereniging, al geruime tijd op een wachtlijst stond, schonk hij hem zijn nier. Opmerkelijk aan dit verhaal was, dat er naast aanzienlijke verschillen in leeftijd en beroep nog een belangrijk verschil was. Andy was blank, John zwart.

De tweede, negatieve, invalshoek ziet het sportverenigingsleven als een verdeler, leidend tot kennissenkringen, vriendschappen, alsook vertrouwen, beperkt tot de eigen groepsleden. Meer dan vijftig jaar geleden stelden in de Verenigde Staten de voorheen volledig blanke bowlingbonden zich voortaan ook voor zwarten open. Toch bowlen blanken en zwarten tegenwoordig nog altijd in belangrijke mate afzonderlijk. Voorzitter Daniels merkt hierover op dat zijn veertigduizend leden tellende Afro-Amerikaanse bowlingbond voorziet in een behoefte aan sportbeoefening in eigen kring. 'One reason TNBA has been so popular, especially with people of color, is the fact that it allows people to get together and do the things they enjoy doing with the people they enjoy doing it with (...). With over 2 million bowlers out there, it's nice to be among people that you really can connect with.' ('The other N.B.A. – National Bowling Association', 1994). In *Distinction* onderbouwt de Franse socioloog Bourdieu (1979) de gedachtegang dat het sportverenigingsleven veeleer sociale afstand tussen bevolkingsgroepen vergroot. In hedendaagse samenlevingen zouden leden uit verschillende bevolkingsgroepen zich niet langer onderscheiden door bezit of afkomst, maar door smaak. Bij het uitdrukken van deze smaak speelt de vrijetijdsbesteding een belangrijke rol.

Eerder onderzoek voor Nederland verschaft inderdaad aanwijzingen voor de gedachte dat het sportverenigingsleven niet vanzelfsprekend verbindt. Allereerst kennen verschillende etnische groepen uiteenlopende sportpatronen (Van der Meulen & Ultee, 2006). Allochtonen zijn minder vaak lid van sportverenigingen dan autochtonen en onevenredig vertegenwoordigd binnen de ledenscharen van bepaalde sporttakken. Bovendien is één op de vijf allochtone leden lid van verenigingen die door en voor allochtonen zijn opgericht. Verder verlopen interetnische contacten, als ze plaatsvinden, niet altijd even soepel. Volgens wedstrijdformulieren uit het amateurvoetbal is de kans op onregelmatigheden bij duels tussen autochtone en allochtone teams het grootst (Veldboer, Boonstra, & Duyvendak, 2003). Tussen 1988 en 1999 ontvingen anti-discriminatiebureaus 33 sportgerelateerde klachten. Volgens een enquête uit 1992 onder bestuursleden is er sprake van discriminatie bij één op de tien sportverenigingen (Meloan & Eersteling, 1994). Onderhuidse spanningen komen vaker voor (Janssens, 1999). Autochtonen klagen onder meer over 'vurig' spelende Turken

en 'pingelende' Surinamers. Omgekeerd krijgen allochtonen binnen de Nederlandse verenigingscultuur niet altijd een warm welkom. Zo serveren weinig sportkantines naast bier en frikadel tevens muntthee en shoarma. Niet alle kleedkamers hebben afgescheiden douchehokken voor allochtone spelers die liever niet naakt douchen.

De derde, neutrale, invalshoek ziet het sportverenigingsleven slechts als een tijdverdrijver die bevolkingsgroepen niet verbindt en niet verdeelt. In *Er wordt wel eens wat geroepen* stellen Meloen en Eersteling (1994) via veldwerk vast dat tijdens voetbalwedstrijden tegenstanders van verschillende etnische afkomst elkaar uitschelden voor 'vuile Turk' en 'kaaskop'. Na het fluitsignaal halen spelers hier echter veelal hun schouders over op. Zij nemen gezamenlijk plaats in de sportkantine. Zaken die 'in het heetst van de strijd' zijn geroepen, zijn gezellig nadrinkend gauw vergeven en vergeten.

Deze studie beantwoordt twee onderzoeksvragen over de invloed van het lidmaatschap van sportverenigingen in Nederland in 2003 op de verbondenheid van autochtonen met niet-westerse allochtonen. Verbondenheid wordt geoperationaliseerd als het hebben van een allochtone kennis en het hebben van vertrouwen in allochtonen. Gezien de drie zojuist beschreven invalshoeken dringt de vraag zich op of het sportverenigingsleven nu verbindt, verdeelt of slechts de tijd verdrijft. De eerste onderzoeksvraag luidt daarom: in hoeverre zijn ooit-leden meer dan wel minder verbonden dan nooit-leden? Verder kunnen vragen worden gesteld over de invloed van omstandigheden tijdens lidmaatschapsloopbanen. De tweede onderzoeksvraag luidt daarmee: hoe verschillen ooit-leden onderling, afhankelijk van de omstandigheden tijdens hun lidmaatschapsloopbanen? Maakt het bijvoorbeeld uit of iemand met allochtonen of met autochtonen sport, een teamsport beoefent of een solosport, en of deze persoon jarenlang lid is of pas sinds kort? Voor de analyses wordt de *Familie-enquête Nederlandse Bevolking 2003* (FNB 2003) gebruikt. Dit is een grootschalig vragenlijstonderzoek met retrospectieve gegevens over loopbanen binnen sportverenigingen van ruim tweeduizend volwassenen.

8.2 Onderzoeksgeneraties: van macro naar micro

Zojuist schetste ik drie invalshoeken op het verbindingsvermogen van sportverenigingen. Zulke macrobespiegelingen suggereren een verband tussen lidmaatschap en de verbondenheid van een land, maar verklaren niet hoe en waarom. Daarmee zijn deze invalshoeken theoriearm. De voorbeelden, zoals blanke en zwarte spelers die al sportend verbroederen (ofwel de te verklaren verschijnselen), worden tevens opgevoerd als 'verklaringen'. Verder lijken de voorbeelden ofwel enkel positieve, ofwel enkel negatieve effecten te veronderstellen. Meer waarschijnlijk is het dat sport soms verbindt, soms verdeelt en soms slechts de tijd verdrijft. Niet elk lidmaatschap van een sportvereniging verbindt (of verdeelt) vanzelfsprekend. Dieper gravende verklaringen liggen niet in het beoefenen van sport op zich of in het beoefenen van een bepaalde tak van sport, maar in de omstandigheden waaronder iemand sport, ofwel in zijn of haar lidmaatschapsloopbaan. In dit hoofdstuk zal ik hierover dieper gravende verklaringen toetsen.

Waarom vertrouwen de inwoners van sommige landen elkaar meer dan de inwoners van andere landen? Deze studie verklaart kenmerken van hogere schaaleenheden (bijvoorbeeld landen) zoveel mogelijk uit kenmerken van lagere schaaleenheden (zoals personen) (Coleman, 1990; Ultee, 2005). Maatschappelijke verschijnselen (macroniveau) worden daarmee herleid tot handelingen van individuen (microniveau). Daarbij wordt verondersteld dat het handelen van deze individuen grotendeels wordt bepaald door invloeden vanuit de

onmiddellijke omgevingen (mesoniveau) waarvan zij deel uitmaken. De deelname en de wijze van deelname aan kleinschalige verbanden, bijvoorbeeld buurt, school, werk, en in het bijzonder het sportverenigingsleven, wordt in deze studie gezien als voornaamste voorspeller van verbondenheid tussen mensen en tussen bevolkingsgroepen.

Figuur 1 toont de onderverdeling die ik in deze studie maak van de literatuur over vriendschappen, kennissenkringen, en veralgemeend vertrouwen, ofwel sociaal kapitaal. Op grond van onderzoeksvragen, hypothesen en gegevens over steeds verfijndere schaal eenheden, van het macroniveau van landen tot het microniveau van loopbanen, worden vier almaar dieper gravende onderzoeksgeneraties onderscheiden. Waar de variabelen lidmaatschapsgraad en vertrouwensgraad uit de eerste generatie macro-eenheden betreffen, worden verklaringen binnen de vierde generatie volledig naar micro-eenheden uitgeschreven, namelijk: individuen, loopbanen en omstandigheden binnen onmiddellijke omgevingen.

De eerste generatie komt tot de basisbevinding dat de lidmaatschapsgraad van een regio positief samenhangt met haar vertrouwensgraad. Het bekendste voorbeeld is Putnam (1993, 2000). Met geaggregeerde gegevens uit enquêtes onder individuen stelt hij vast dat hoe hoger het percentage inwoners van een regio dat lid is van een vereniging, des te hoger het percentage inwoners in die regio met vertrouwen in medemensen is. Deze eerste generatie verschaft een oppervlakkige verklaring en oppert tussen de twee voornoemde macrovariabelen slechts een samenhang.

De tweede generatie vindt een positief verband tussen het lidmaatschap van een individu en diens vertrouwen. Niet-geaggregeerde individuele enquêtegegevens toetsen de veronderstelling dat lidmaatschap van verenigingen vertrouwen bevordert, scherper. Een dergelijke verklaring graaft dieper, maar oppert

tussen de twee voornoemde microvariabelen nog altijd niet meer dan een samenhang. Met gegevens over duizenden individuen in plaats van over enkele tientallen regio's kunnen invloeden van het verenigingsleven nauwkeuriger, alsook gecontroleerd voor overige variabelen worden bepaald. Bovenal onderbouwt de tweede generatie bevindingen over de afgenomen vertrouwensgraad, ofwel over macroveranderingen, met microhypothesen over individuen en de gevolgen van hun handelingen, daar waar actoren en acties ontbreken in de macroanalyses van Putnam. Zo sneren Brehm en Rahn (1997: 116-117): "Communities' do not join the PTA or enlist in farming organizations, parents and farmers do."³

De derde generatie stelt echter dat de invloed van het lidmaatschap van een individu op diens vertrouwen verschilt, afhankelijk van de soortnaam van zijn of haar vereniging, zoals 'sportvereniging' of 'kerkgenootschap', ofwel afhankelijk van diens lidmaatschapstak. Door simpelweg over het wel versus niet lid zijn te spreken, scheren Brehm en Rahn ten onrechte allerlei verenigingssoorten, zoals kerken, vakbonden en sportverenigingen, over één kam. Volgens Stolle en Rochon (1998) hebben verenigingen niet noodzakelijk gelijke, laat staan gunstige, maatschappelijke gevolgen. Zo wakkeren racistische organisaties juist wantrouwen aan. Andere studies bevestigen dat het verbindingsvermogen van lidmaatschap verschilt per lidmaatschapstak (Breedveld & Van der Meulen, 2002, 2003; Freitag, 2003; Scheerder, Pauwels & Vanreusel, 2004; Wuthnow, 2003). Deze derde generatie graaft dieper door te stellen dat de samenhang tussen de twee microvariabelen, lidmaatschap en vertrouwen, door een mesovariabele wordt verklaard, namelijk iemands lidmaatschapstak. Een etiket, zoals 'sportvereniging' of een nog verfijnder etiket, zoals 'voetbalvereniging', kent geen theoretische inhoud. Bovendien vormen zulke etiketten vermoedelijk te grove benaderingen van de aard van het lidmaatschap, zoals een afzonderlijk lid dit ervaart. Over wat de aard van een lidmaatschap van een bepaalde lidmaatschapstak behelst, blijven auteurs binnen de derde generatie dan ook vaag. Gezien de verscheidenheid in de wijze waarop leden invulling geven aan hun lidmaatschap, komen ervaringen van kernleden van verenigingen van verschillende lidmaatschapstakken mogelijk meer overeen dan die van kernleden versus randleden van verenigingen van dezelfde lidmaatschapstak. Of, bijvoorbeeld, het lidmaatschap van een sportvereniging meer verbindt dan het lidmaatschap van een kerkgenootschap, hangt aldus af van de invulling die een persoon geeft aan zijn of haar lidmaatschap.

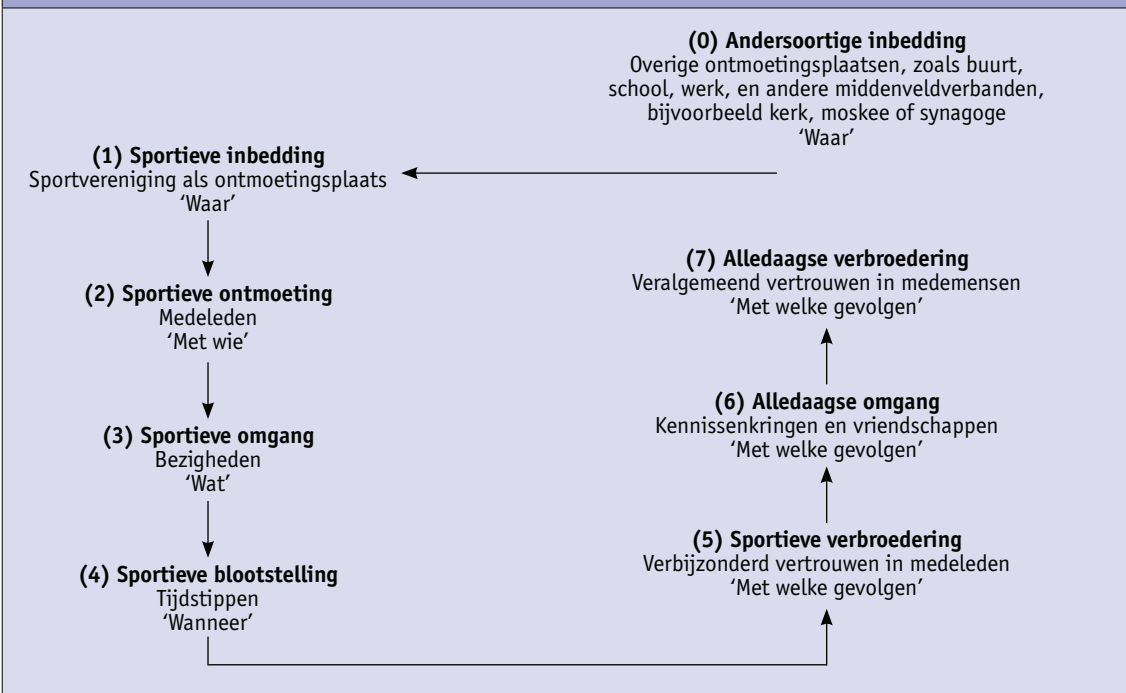
De vierde en laatste generatie veronderstelt dat omstandigheden die leden ondervinden, ofwel hun lidmaatschapsloopbaan, bepalen hoeveel vertrouwen zij ontwikkelen (Cigler & Joslyn, 2002; Glover, Shinew & Parry, 2005; Hooghe, 1999, 2001). Volgens de vierde generatie tonen studies uit de derde generatie alleen effecten van een gemiddeld lidmaatschap van een bepaalde lidmaatschapstak. Met drie soorten microvariabelen – medeleden, bezigheden en tijdstippen – voorziet de vierde generatie de vage mesovariabele 'lidmaatschapstak' van een theoretische inhoud. Met aandacht voor dit 'met wie', 'wat' en 'wanneer', ofwel de aard van iemands lidmaatschapsloopbaan, in plaats van uit te gaan van een gemiddeld effect per lidmaatschapstak, komt deze generatie tot dieper gravende verklaringen van de invloed van het verenigingsleven op sociale samenhang.

8.3 Onderzoeksmodel: overbruggen in zeven stappen

Hoe verbindt lidmaatschap mensen en bevolkingsgroepen? Vooralsnog ontbreekt het in de onderzoeksliteratuur aan een overkoepelend model dat voorwaarden aanwijst waaronder lidmaatschap leidt tot sociale samenhang. Op grond van sociologische en sociaalpsychologische inzichten ontwikkelde ik het in figuur 2 weergegeven bruggenmodel. Volgens dit model verwerven leden van sportverenigingen allereerst

verbijzonderd vertrouwen dat zich beperkt tot bekenden uit het verenigingsleven. Daarna verbreedt dit vertrouwen zich tot vertrouwen in onbekenden in het dagelijkse leven. Ofwel: van vertrouwen in medeleden naar vertrouwen in medemensen, en van één bepaald verband naar andere verbanden.

Figuur 2
Het bruggenmodel: zeven stappen waarin loopbanen binnen sportverenigingen (stap 1-4) bruggen slaan tussen mensen en tussen bevolkingsgroepen (stap 5-7), met andersoortige inbedding (stap 0) als vertrekpunt

Volgens het bruggenmodel vindt verbreding van vertrouwen plaats in zeven stappen. Het vertrekpunt van het model is dat mensen al deel uitmaken van andere maatschappelijke verbanden, zoals buurt, school, werk en andere middenveldverbanden, bijvoorbeeld kerk, moskee of synagoge ('andersoortige inbedding'). Eerder onderzoek toont dat veralgemeend vertrouwen niet alleen samenhangt met lidmaatschap, maar ook met stedelijkheid, opleiding, inkomen, religie en andere variabelen (Brehm & Rahn, 1997). Omdat deze overige variabelen mogelijk zowel van invloed zijn op vertrouwen, als op lidmaatschap, houden de analyses uit deze studie deze overige variabelen constant.

De eerste stap is dat mensen lid worden van een sportvereniging ('sportieve inbedding').⁴ Dan zijn er de stappen 2-4: de lidmaatschapsomstandigheden. Zo is de tweede stap dat leden binnen hun teams of trainingsgroepen een bepaald aantal medeleden met bepaalde sociale achtergronden treffen ('sportieve ontmoeting'). Stap drie is dat leden onderling sportieve en sociale bezigheden ondernemen, bijvoorbeeld niet alleen voetballen, maar ook nakletsen ('sportieve omgang'). De vierde stap is dat leden op bepaalde tijdstippen en gedurende bepaalde perioden verenigingservaringen opbouwen ('sportieve blootstelling'). Zo worden zij op een bepaalde leeftijd lid, voor een bepaald aantal jaren achtereen, bezoeken hun vereniging een bepaald aantal keren per week, en als zij zijn gestopt, dan zijn zij al een bepaald aantal jaren niet langer lid.

Afsluitend zijn er de stappen 5-7: de lidmaatschapsgevolgen. De vijfde stap is dat leden verbijzonderd vertrouwen in medeleden ontwikkelen ('sportieve verbroedering'). Stap zes is dat leden ook buiten de vereniging om onderlinge bezigheden ondernemen ('alledaagse omgang'). Denk aan verjaardagsbezoek, hulp bij een verbouwing of uitgaan. Op dat moment worden sportmaten kennissen of groeien er vriendschappen. De zevende en laatste stap is dat leden veralgemeend vertrouwen in medemensen ontwikkelen ('alledaagse verbroedering'). Het oorspronkelijke vertrouwen in medeleden verbreedt zich dan verder tot een veralgemeend vertrouwen in andere mensen.

8.4 Hypothesen

8.4.1 Lidmaatschap

De uiteenlopende invalshoeken, zoals eerder geschetst, leiden tot drie verschillende hypothesen over de invloed van het lidmaatschap van sportverenigingen op de verbondenheid van autochtonen met niet-westerse allochtonen. De eerste voorspelling luidt dat ooit-leden meer verbonden zijn dan nooit-leden ('verbinderhypothese'). De tweede voorspelling luidt dat ooit-leden minder verbonden zijn dan nooit-leden ('verdelerhypothese'). De derde voorspelling, tot slot, luidt dat ooit-leden even verbonden zijn als nooit-leden ('tijdverdrijverhypothese').

8.4.2 Loopbaan

Vervolgens kunnen elf hypothesen worden geformuleerd over onderlinge verschillen tussen ooit-leden. Deze veronderstellingen betreffen drie soorten loopbaanomstandigheden.

Sportieve ontmoeting

De eerste soort van omstandigheden betreft invloeden van medeleden die leden binnen hun gezelschap treffen, ofwel het 'met wie' van lidmaatschap.

De eerste voorspelling luidt dat leden die sporten in gemengd gezelschap meer verbonden zijn (vaker een gemengde kennissenkring hebben, alsook vaker vertrouwen in allochtonen) dan leden die sporten in ongemengd gezelschap ('heterofiliehypothese'). Als autochtonen samen sporten met allochtonen, dan ontstaan er gelegenheden waarbij autochtonen een gemengde kennissenkring kunnen opbouwen en waarbij zij ervaringen kunnen opdoen die hun blik verbreden. Volgens Hooghe (2001) echter zijn allochtonen binnen het Vlaamse verenigingsleven vrijwel afwezig en toch zijn leden etnisch toleranter dan niet-leden. Hooghe lost dit tegenspraakprobleem op met de referentiegroeptheorie (Asch, 1955). Verenigingen kennen een sterke oververtegenwoordiging van hoogopgeleiden. Deze etnisch tolerante groep zorgt voor een vertrouwensvol verenigingsklimaat, met een gunstige invloed op het vertrouwen van lageropgeleide leden in allochtonen. In deze studie wordt zodoende zowel gekeken naar de invloed van ontmoeting met leden uit andere etnische groepen, als met leden uit andere sociaaleconomische groepen.

De tweede voorspelling luidt dat leden die sporten in onbekend gezelschap meer verbonden zijn dan leden die sporten in bekend gezelschap ('introductiehypothese'). Van verruiming van kennissenkringen en van blikveldverbredende ervaringen kan geen sprake zijn als mensen met burens, medeleerlingen of collega's sporten. Het ontmoeten van allochtone, oude bekenden, betekent hooguit versterking van al bestaande contacten.

De derde voorspelling luidt dat leden die sporten in meerdere gezelschappen meer verbonden zijn dan leden die in één gezelschap sporten ('variatiehypothese'). Immers, van hoe meer gezelschappen leden deel uit maken, des te meer afwisselende verenigingservaringen zij hebben (Cigler & Joslyn, 2002).

De vierde voorspelling luidt dat leden die sporten in klein gezelschap meer verbonden zijn dan leden die sporten in groot gezelschap ('extensiehypothese'). Sportteams en trainingsgroepen kennen ogenschijnlijk een ideale omvang om persoonlijk contact te leggen. Toch toont een gevalsstudie voor Nederland dat spelers van gelijke etnische afkomst binnen gemengde voetbalteams samenklitten (Verweel, Janssens & Rocques, 2005). Zo gebruiken autochtone en allochtone spelers tijdens trainingen afzonderlijke kleedkamers en zij nemen in afzonderlijke auto's plaats op weg naar wedstrijden. Sporten in een groter gezelschap vergemakkelijkt het om elkaar te vermijden en leidt aldus eerder tot oppervlakkige omgang.

Sportieve omgang

De tweede soort van omstandigheden betreft invloeden van sportieve en sociale bezigheden die leden met medeleden ondernemen, ofwel het 'wat' van lidmaatschap.

De vijfde voorspelling luidt dat leden die een teamsport beoefenen meer verbonden zijn dan leden die een solosport beoefenen ('interdependentiehypothese'). Teamsporten, zoals voetbal, scheppen situaties waarin afzonderlijke spelers moeten samenwerken, waardoor autochtonen en allochtonen ervaren dat zij op elkaar kunnen rekenen (Allport, 1954; McClendon & Eitzen, 1975). Ook solosporten, zoals atletiek, kennen soms een teamelement (denk aan estafetteploegen), maar de nadruk ligt op individuele inbreng. Het klassieke *Robbers Cave Experiment* toont hoe wederzijdse afhankelijkheid groepsgrenzen slecht (Sherif, Harvey, White, Hood & Sherif, 1961). Twee strijdende jongensgroepen verzoenden zich pas nadat zij gezamenlijk een 'vastgelopen' bevoorradingsvrachtwagen lostrokken. Voor teamsportwedstrijden geldt echter dat gemeenschappelijke doelen even vaak wél als niet worden behaald. Tegenover een winnend team staat ook een verliezend team (tenzij er sprake is van een gelijkspel). Spelers uit andere bevolkingsgroepen worden daarmee gemakkelijke zondebokken. Voor volgers van het Nederlandse elftal is deze dynamiek herkenbaar. Zo stelt columnist Ramdas (1996): 'Zwarte spelers zijn witte spelers zolang ze winnen. Als ze verliezen zijn het plotseling Surinamers.'

De zesde voorspelling luidt dat leden die non-contactsport beoefenen meer verbonden zijn dan leden die contactsport beoefenen ('restrictiehypothese'). Non-contactsporten, zoals korfbal, verbieden aanraking van tegenstanders. Soms, zoals bij volleybal, kennen beide partijen zelfs hun eigen speelhelpt, die zij niet mogen verlaten. Bij contactsporten, zoals voetbal, mogen (en kunnen) spelers van verschillende partijen elkaar wel aanraken. Harde aanrakingen en overtredingen kunnen daarbij wrevel wekken, uitmondend in verbaal of fysiek geweld (Veldboer et al., 2003).

De zevende voorspelling luidt dat leden die doorgaans langer in de sportkantine napraten en vaker vrijwilligerswerk verrichten, meer verbonden zijn dan leden die dat hoogstens een enkele keer doen ('conversatiehypothese'). 'Bowling, beer and pizza' vormen de smeerolie van het verenigingsleven, aldus Putnam (2000: 113). Gesprekken in de sportkantine tijdens de 'derde helft' vormen gelegenheden waarbij autochtonen en allochtonen meer over elkaars achtergronden vernemen.

Sportieve blootstelling

De derde soort van omstandigheden betreft invloeden van tijdstippen waarop en perioden gedurende welke leden verenigingservaringen opbouwen, ofwel het 'wanneer' van lidmaatschap.

De achtste voorspelling luidt dat leden die al op jonge leeftijd lid werden, meer verbonden zijn dan leden die pas als volwassene lid werden ('initiatiehypothese'). De klassieke opvatting in de sociale wetenschappen is dat mensen het meest worden gevormd tijdens hun jeugd (Brim & Kagan, 1980). Eerder onderzoek bevestigt voor de Verenigde Staten deze veronderstelling (Stolle & Hooghe, 2004). Leden die als jeugdige lid werden, hebben meer veralgemeend vertrouwen dan niet-leden. Dit geldt niet voor leden die pas als volwassene lid werden.

De negende voorspelling luidt dat leden die langer lid zijn, meer verbonden zijn dan leden die korter lid zijn ('duratiehypothese'). Deze verwachting sluit aan bij de algemene opvatting dat 'vriendschap en vertrouwen moeten groeien'.

De tiende voorspelling luidt dat leden die vaker hun vereniging bezoeken, meer verbonden zijn dan leden die hoogstens een enkele keer hun vereniging bezoeken ('frequentiehypothese'). Ook die verwachting veronderstelt dat bij meer gelegenheden de kansen op kennissen en op vertrouwen toenemen.

De elfde voorspelling luidt dat leden die langer geleden zijn gestopt, minder verbonden zijn dan leden die nog niet zijn gestopt dan wel korter geleden zijn gestopt ('inhibitiehypothese'). Een huidig lidmaatschap heeft vermoedelijk meer invloed dan een vroeger lidmaatschap (Hooghe, 1999). Als leden zich bij hun vereniging afmelden, dan leidt dat niet meteen tot minder verbondenheid, maar pas na verloop van tijd. Het effect van een vroeger lidmaatschap dooft langzaam uit. De vraag is: na hoeveel tijd? Afgaande op zegswijzen, zoals 'uit het oog, uit het hart' en 'vertrouwen komt te voet, maar vertrekt te paard', kan worden verwacht dat eerder gevormde banden betrekkelijk broos zijn.

8.5 Onderzoeksoptzet

8.5.1 Gegevensbron

De zojuist geformuleerde hypothesen worden getoetst met gegevens uit de *Familie-enquête Nederlandse Bevolking 2003* (Graaf et al., 2003). De nettorespons bedraagt 53 procent. Vragenlijsten werden afgenomen onder 18-70 jarigen en hun eventuele partner. Via weging wordt de steekproef representatief gemaakt voor de bevolking naar leeftijd, geslacht, burgerlijke staat, verstedelijking en regio.

Veel sociaal-kapitaalstudies via bevolkingsenquêtes bevatten grove metingen van lidmaatschapsloopbanen. Respondenten kruisen hun huidige lidmaatschappen aan. Daarna volgen slechts enkele verdiepvragen, zoals over de tijdsbesteding per lidmaatschap. De FNB 2003 bevat juist een groot aantal vragen over de invulling van lidmaatschapsloopbanen. Deze vragen werden toegespitst op lidmaatschapsloopbanen binnen het sportverenigingsleven, omdat dit één van de meest verbindende verbanden is volgens Putnam. Deze studie streeft binnen de vierde onderzoeksgeneratie naar sociaal kapitaal, naar vooruitgang op drie vlakken.

Het eerste vlak betreft het gebruik van verfijndere gegevens over het 'met wie' van lidmaatschap. Hooghe (2001) hercodeert de lidmaatschapstak waarvan leden lid zijn, bijvoorbeeld 'sportvereniging', naar het gemiddelde opleidingsniveau van alle leden van deze lidmaatschapstak. Daarmee wordt de samenstelling van gezelschappen slechts grof geschat. Eerder onderzoek toont namelijk dat autochtone en allochtone leden, ook al maken zij deel uit van de ledenschare van dezelfde sporttak, deels samenklitten binnen eigen verenigingen en gezelschappen (Van der Meulen & Ultee, 2006). De FNB bevat gegevens over het laagste schaalniveau, de samenstelling per gezelschap, voor meer inzicht in invloeden van medeleden die leden ontmoeten.

Het tweede vlak betreft het gebruik van verfijndere gegevens over het 'wat' van lidmaatschap. McClendon en Eitzen (1975) stellen vast dat blanken die in gemengde teams basketballen, meer vertrouwen ontwikkelen in zwarten dan blanken die in geheel blanke gezelschappen spelen. Omdat niet voor overige variabelen wordt gecontroleerd, is het echter de vraag in hoeverre wederzijdse afhankelijkheid de gevonden verschillen verklaart. Mogelijk is het effect van solosportbeoefening vergelijkbaar. De FNB bevat gegevens over 29 verschillende sporttakken, zodat invloeden van bezigheden die leden met medeleden ondernemen beter kunnen worden bepaald.

Het derde en laatste vlak betreft het gebruik van verfijndere gegevens over het 'wanneer' van lidmaatschap. Hooghe (1999) stelt vast dat vroeger lidmaatschap veralgemeend vertrouwen beter verklaart dan huidig lidmaatschap. De FNB bevat gegevens over start- en stopjaren per lidmaatschapsloopbaan. Dit brengt invloeden van tijdstippen waarop en gedurende welke leden verenigingservaringen opbouwen nauwkeuriger in kaart. Zo kan worden gekeken naar het levensjaar waarin een persoon voor het eerst lid was, de duur van diens loopbaan, en het aantal jaren dat iemand, indien gestopt, niet meer lid is.

8.5.2 Variabelen

Om pragmatische redenen zijn alle variabelen in deze studie zoveel mogelijk gedichotomiseerd. Respondenten met ontbrekende waarden op de afhankelijke variabelen zijn buiten de analyses gelaten. Ontbrekende waarden op de onafhankelijke variabelen (voor loopbaanomstandigheden) zijn scores 0 toegekend. Ontbrekende waarden op de overige variabelen zijn gehercodeerd naar bijbehorende gemiddelden.⁵

Lidmaatschapsloopbaan

In een mondelinge module rapporteerden respondenten over maximaal twee huidige en maximaal twee vroegere sporten. Allereerst werd gevraagd naar het beginjaar (en het eventuele eindjaar) en vervolgens naar de (overwegende) wijze van beoefening tijdens de betreffende loopbaan. In een schriftelijke module werd bovendien aan leden gevraagd hoe vaak zij bij hun voornaamste huidige vereniging napraten en hoe vaak zij vrijwilligerswerk verrichten.

Sportieve verbroedering

Een schriftelijke module bevat de stelling: 'bij deze sportvereniging gaan blank en zwart goed met elkaar om'. Deze stelling over het omgangsklimaat beantwoordden leden voor hun voornaamste huidige vereniging.

Alledaagse omgang

Een mondelinge module, ontworpen naar inzichten uit eerdere netwerkstudies (Burt, 1984), bevat vragen over huidige persoonlijke netwerken. Allereerst werd respondenten gevraagd naar het aantal 'belangrijke sociale contacten', ofwel vriendschappen. De toelichting luidde: 'We willen u enkele vragen stellen over uw belangrijke sociale contacten. Daarmee bedoelen we de personen bij wie u terecht kunt voor raad of advies over zaken als werk, studie, verhuizing, relaties, enzovoorts.' Vervolgens rapporteerden respondenten voor zeven sociale verbanden hoeveel vriendschappen zij via deze verbanden opdeden. Aansluitend rapporteerden zij het aantal vriendschappen via lidmaatschap van sportverenigingen 'van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse of andere allochtone afkomst'.

Op vergelijkbare wijze beantwoordden respondenten vragen over het aantal 'minder intensieve sociale contacten', ofwel kennissen. De toelichting luidde: 'Vaak zijn dat burens, collega's of clubgenoten, maar u kunt ook denken aan neven en nichten'. Om schattingen te vergemakkelijken, werden grove antwoordmogelijkheden getoond, zoals '4 tot en met 10 personen'. Het aantal kennissen van allochtone afkomst werd gevraagd voor vier sociale verbanden. Deze aantallen worden opgeteld tot een totaalscore. Vervolgens wordt een dummyvariabele allochtone kennis aangemaakt (0=geen; 1=minstens één).

Alledaagse verbroedering

In een schriftelijke module is als volgt naar vertrouwen in allochtonen gevraagd: 'Hoe denkt u over de aanwezigheid van etnische minderheden in Nederland?'. De antwoorden worden gehercodeerd naar een dummyvariabele (0='sterk afkeurend', 'afkeurend', 'neutraal'; 1='goedkeurend', 'sterk goedkeurend'). In deze studie wordt het hebben van vertrouwen als voornaamste vorm van alledaagse verbroedering beschouwd, evenals bij Putnam.

Achtergrondkenmerken

Opleiding bepaalt mogelijk zowel de kans op vertrouwen als op lidmaatschap, leidend tot een schijnverband. Om daarmee zoveel mogelijk rekening te houden, houden de analyses uit deze studie overige variabelen constant. Omdat autochtonen die gemengd sporten vermoedelijk ook vaker met allochtonen omgaan als buurtgenoten, medeleerlingen of collega's, worden tevens variabelen opgenomen voor andersoortig interetnisch contact.

De operationalisering van de achtergrondkenmerken is als volgt. Leeftijd is gemeten in jaren. Vrouw is een dummyvariabele met man als referentiecategorie. Opleidingsniveau verwijst naar de hoogst voltooide opleiding. Huishoudinkomen is gemeten in euro's per maand. Gebedshuisbezoek is vastgesteld met de vraag 'Hoe vaak bezoekt u tegenwoordig diensten/vieringen van een kerk of geloofsgemeenschap?'. De

vraag 'Kunt u een schatting geven van het percentage allochtonen scholieren op uw lagere school in zijn geheel?' betreft het percentage allochtonen vroeger op de basisschool. Verder worden variabelen ontleend aan secundaire gegevensbronnen, namelijk *Kerncijfers Wijken en Buurten 2003* en de *Enquête Beroepsbevolking 2003* (EBB 2003) (www.cbs.nl). Verstedelijking en percentage allochtonen in buurt worden met viercijferige postcodegegevens bepaald. Het percentage allochtonen binnen een beroepsgroep wordt vastgesteld door viercijferige beroepscode van respondenten te hercoderen naar driecijferige beroepsgroepen, waarvoor vervolgens percentages niet-westerse allochtone arbeidskrachten worden berekend.

8.6 Resultaten

8.6.1 Beschrijvend

Als achtergrond voor de verklarende analyses worden allereerst beschrijvende analyses verricht. Tabel 1 toont dat in Nederland in 2003 ruim tweederde van de autochtone volwassenen op enig moment tijdens de levensloop lid was van een sportvereniging (69 procent). Vervolgens geeft de tabel weer welk deel van de bevolking lid was en onder welke omstandigheden.

Tabel 1 Lidmaatschapskansen van sportverenigingen over gehele levensloop en kansen op het hebben ondervonden van bepaalde omstandigheden tijdens lidmaatschapsloopbaan, 18-70 jarige autochtonen, Nederland 2003 (in percentages)				
Variabele ^a	%		N	
	0	1	0	1
Lidmaatschap				
Ooit/nooit	31	69	664	1399
Loopbaan				
Sportieve ontmoeting				
Introductie: onbekenden/bekenden	50	19	1006	393
Heterofilie: allochtoon/autochtonen	44	25	948	451
Heterofilie: hand-/hoofdarbeiders	32	36	644	755
Extensie: klein/groot gezelschap	11	58	231	1168
Variatie: meerdere/één gezelschap	35	34	733	666
Sportieve omgang				
Interdependentie: team-/solosport	30	38	626	773
Restrictie: contact-/non-contactsport	39	30	804	595
Conversatie: regelmatig/enkele keer napraten	54	15	1114	285
Conversatie: regelmatig/enkele keer vrijwilligerswerk	61	7	1263	136
Sportieve blootstelling				
Initiatie: vroeg/laat begonnen	15	54	327	1072
Duratie: lang-/kortdurend beoefend	34	34	691	708
Frequentie: regelmatig/enkele keer beoefend	27	41	587	821
Inhibitie: lang-/kortgeleden of niet gestopt	30	39	577	822
Inhibitie: kort-/langeleden of niet gestopt	61	7	1270	129
Inhibitie: niet/kortgeleden of langgeleden gestopt	46	23	951	448
^a Leesvoorbeeld: 19 procent van de bevolking was ooit lid van een gezelschap met overwegend voorheen onbekenden, tegenover 50 procent die enkel lid was van gezelschappen met overwegend voorheen bekenden. (Daarnaast was 31 procent nooit lid.)				
Bronnen: FNB 2003 (primair) (N = 2.063); AVO 1999 (secundair)				

Sportieve ontmoeting

Een vijfde sport(te) met merendeels nieuwe bekenden, de helft enkel met merendeels oude bekenden. Een kwart van de bevolking sport(te) met minstens één allochtoon, vier op de tien sport(te) enkel met autochtonen. Een derde sport(te) met merendeels handarbeiders, eveneens een derde enkel met merendeels hoofdarbeiders. Zes op de tien sport(te) in een groot gezelschap, 11 procent enkel in kleine gezelschappen. Een derde was lid van minstens twee teams of trainingsgroepen, eveneens een derde van hoogstens één.

Sportieve omgang

Vier op de tien beoefende ooit een teamsport, drie op de tien enkel solosporten. Drie op de tien beoefende ooit een contactsport, vier op de tien enkel non-contactsporten. Één op de zeven praat bij de huidige vereniging regelmatig na, het merendeel hoogstens een enkele keer of is momenteel geen lid. Één op de veertien personen verricht regelmatig vrijwilligerswerk, zes op de tien hoogstens een enkele keer of is momenteel geen lid.

Sportieve blootstelling

Ruim de helft was al lid voor het zestiende levensjaar, één op de zeven pas in een latere levensfase. Een derde was ooit minstens tien jaren achtereen van een bepaalde vereniging lid, eveneens een derde nooit langer dan negen. Vier op de tien bezoekt of bezocht een bepaalde vereniging minstens tweemaal per week, een kwart sport(te) nooit vaker dan wekelijks. Viertiende beëindigde zijn of haar loopbaan minstens tien jaar geleden, één op de veertien hoogstens negen jaar geleden, en een klein kwart is momenteel lid.

Sportieve verbroedering

Tabel 2 beschrijft de reactie van autochtone, huidige leden op de stelling 'blank of zwart, op mijn sportvereniging gaan alle leden goed met elkaar om'. Driekwart antwoordt 'klopt ongeveer' of 'klopt helemaal', één op de vijf 'neutraal' en drie procent 'klopt niet' of 'klopt helemaal niet'.

Tabel 2 Het al dan niet hebben van positieve ervaringen met allochtone medeleden via lidmaatschap van sportverenigingen ^a , 18-70 jarige autochtone leden, Nederland 2003 (in percentages)	
Antwoord	%
Klopt helemaal niet	1
Klopt niet erg	2
Neutraal	21
Klopt ongeveer	39
Klopt helemaal	37
^a De stelling luidde: 'Bij deze sportvereniging, gaan blank en zwart goed met elkaar om'.	
Bron: FNB 2003 (N = 555)	

Alledaagse omgang

Volgens tabel 3 heeft 34 procent van de autochtone bevolking minstens één allochtone kennis. Het vaakst is dit via school/studie/werk (22%) en via buurt/straat/flat (19%). Via lidmaatschap van sportverenigingen ontmoette zeven procent een allochtone kennis. Van de ooit-leden is dat negen procent (niet in tabel). Via bezoek aan kerk/synagoge/moskee is de kans op ontmoeting geringer (3%).

Tabel 3 Frequentieverdeling van het aantal allochtone kennissen naar ontmoetingsplaats, 18-70 jarige autochtonen, Nederland 2003 (in percentages)					
	Aantal allochtone kennissen (in %) ^a				
Ontmoetingsplaats	0	1-3	4-5	>5	≥ 1
Buurt/straat/flat	81	14	3	2	19
School/studie/werk	78	13	4	4	22
Kerk/synagoge/moskee	97	2	0	1	3
Sportvereniging	93	4	1	2	7
Totaal	66	15	11	8	34
^a Leesvoorbeeld: 34 procent van de autochtonen heeft minstens één allochtone kennis, 19 procent ontmoette minstens één allochtone kennis via buurt/straat/flat.					
Bron: FNB 2003 (N = 2.063)					

Tabel 4 wijst uit dat 20 procent van de autochtone bevolking minstens één vriendschap met een allochtoon onderhoudt. Slechts één op de honderd ontmoette een allochtone vriend of vriendin via lidmaatschap van een sportvereniging. Voor ooit-leden is dat één op de vijftig (niet in tabel).

Tabel 4 Frequentieverdeling van het aantal allochtone vriendschappen naar ontmoetingsplaats, 18-70 jarige autochtonen, Nederland 2003 (in percentages)							
	Aantal allochtone vriendschappen (in %) ^a						
Ontmoetingsplaats	0	1	2	3	4	5	≥ 1
Sportvereniging	99	1	0	0	0	0	1
Totaal	80	8	4	2	2	4	20
^a Leesvoorbeeld: 20 procent van de autochtonen onderhoudt minstens één allochtone vriendschap, 1 procent ontmoette minstens één allochtone vriend of vriendin via lidmaatschap van een sportvereniging.							
Bron: FNB 2003 (N = 2.063)							

8.6.2 Verklarend

Zojuist bleek dat een aanzienlijk deel van de autochtone bevolking sport of heeft gesport met allochtonen. Huidige leden ervaren binnen hun voornaamste vereniging een goede interetnische omgang. Bovendien worden via de sportvereniging geregeld allochtone kennissen gemaakt. Tijd kan echter maar eenmaal worden besteed. Mensen die via de sportvereniging allochtone kennissen maken, maken mogelijk minder allochtone kennissen via andere verbanden. Verder is het een grote stap van vertrouwen in allochtone medeleden naar vertrouwen in allochtone medemensen.

Als overige variabelen constant worden gehouden, geldt dan nog steeds dat leden meer allochtone kennissen hebben dan niet-leden, alsook meer vertrouwen in allochtonen? Tabel 5 beantwoordt deze vragen met relatieve kansverhoudingen (odds ratio's, O.R.) voor drie logistische regressiemodellen.⁶ Stap voor stap worden daarbij de alledaagse gevolgen van lidmaatschap inzichtelijk. Paneel (a) geeft de resultaten weer voor de kans op het wel versus niet hebben van een allochtone kennis. Paneel (b) doet dat voor de kans op het wel versus niet hebben van vertrouwen in allochtonen.

Tabel 5 Relatieve kansen op het wel versus niet hebben van (a) een allochtone kennis en (b) vertrouwen in allochtonen, 18-70 jarige autochtonen, Nederland 2003 (in odds ratio's)						
	(a) Kennis			(b) Vertrouwen		
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 1	Model 2	Model 3
Constante	0,41***	0,20***	0,13***	0,37***	0,04***	0,06***
Lidmaatschap						
Ooit/nooit lid	1,42***	1,26*		1,57***	1,35**	
Achtergrond						
Leeftijd		0,99			1,01*	
Vrouw		1,01	1,26~		1,22~	1,33*
Buurt: verstedelijking		1,05	1,05		1,07	1,10~
School: opleiding		1,07***	1,07**		1,24***	1,19***
Werk: inkomen		1,00	1,00		1,00	1,00
Geloof: gebedshuisbezoek		0,99	1,01		1,03	1,04
Buurt: % niet-westerse allochtonen		1,02***	1,03***		1,01*	1,00
School: % niet-westerse allochtonen		1,27**	1,04		1,21*	1,16~
Werk: % niet-westerse allochtonen		1,01	1,04		1,01	1,03
Sportieve ontmoeting						
Introductie: met onbekenden/bekenden			0,87			1,04
Heterofilie: allochtoon/autochtonen			2,16***			1,38*
Heterofilie: hand-/hoofdarbeiders			1,33*			1,22
Extensie: klein/groot gezelschap			1,25			1,28
Variatie: meerdere/één gezelschap			0,75*			0,89
Sportieve omgang						
Interdependentie: team-/solosport			1,19			1,33~
Restrictie: contact-/non-contactsport			0,93			0,74~
Conversatie: regelmatig/enkele keer napraten			1,24			0,67*
Conversatie: regelmatig/enkele keer vrijwilligerswerk			0,54**			0,89
Sportieve blootstelling						
Initiatie: vroeg/laat begonnen			0,93			0,88
Duratie: langdurend/kortdurend beoefend			0,87			1,07
Frequentie: regelmatig/enkele keer beoefend			1,28~			1,16
Inhibitie: langgeleden/niet gestopt			0,96			1,28~
Inhibitie: kortgeleden/niet gestopt			1,03			1,02
N	2.026	2.026	1.371	2.036	2.036	1.381
~ p < 0,10; * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001 (tweezijdig)						
a Model 1-2 voor allen, model 3 enkel voor ooit-leden.						
Bronnen: FNB 2003 (primair); AVO 1999, EBB 2003, Kerncijfers Wijken en Buurten 2003 (secundair)						

Model 1 toont lidmaatschapseffecten, ongecontroleerd voor overige variabelen. Ooit-leden hebben vaker een allochtone kennis dan nooit-leden (O.R. = 1,42; $p < 0,001$), alsook vaker vertrouwen in allochtonen (O.R. = 1,57; $p < 0,001$).

Model 2 geeft lidmaatschapseffecten weer, gecontroleerd voor overige variabelen. Ook buurt en school blijken van invloed op verbondenheid. Zo stijgt de kennissenkans met het percentage niet-westerse buurtbewoners en medeleerlingen (tijdens de lagere schoolperiode). Maar vooral het bereikte onderwijsniveau is belangrijk.

De positieve samenhang tussen opleidingsniveau en lidmaatschap zorgt bovendien voor een gedeeltelijk schijnverband. Mede daardoor worden lidmaatschapseffecten zwakker na controle voor overige variabelen. Toch hebben ooit-leden vergeleken met nooit-leden nog altijd vaker een allochtone kennis ($O.R. = 1,26$; $p < 0,05$), alsook vaker vertrouwen in allochtonen ($O.R. = 1,35$; $p < 0,01$). Deze gecontroleerde, positieve lidmaatschapseffecten ondersteunen Putnams verbinderhypothese volgens welke leden meer verbonden zijn dan niet-leden. Ze weerspreken zowel Bourdieus verdelerhypothese, als de tijdverdrijverhypothese, die achtereenvolgens negatieve en neutrale lidmaatschapseffecten voorspellen.

Model 3, tot slot, toont opnieuw gecontroleerde lidmaatschapseffecten. Omdat iemands leeftijd en de lengte van zijn of haar lidmaatschaploopbaan elkaar grotendeels overlappen, is de variabele leeftijd buiten de analyse gelaten. Verder betreffen de analyses van dit eindmodel slechts ooit-leden, omdat alle loopbaanomstandigheden dezelfde restcategorie van nooit-leden kennen. Drie soorten loopbaanomstandigheden worden ontrafeld.

De eerste soort van omstandigheden betreft invloeden van medeleden die leden binnen hun team of trainingsgroep treffen (sportieve ontmoeting). Sporten met onbekenden versus bekenden beïnvloedt niet de kans op kennissen en evenmin die op vertrouwen. De introductiehypothese wordt weersproken: leden die in onbekend gezelschap sporten, zijn niet meer verbonden. Sporten met allochtonen heeft een positief effect op de kans op kennissen ($O.R. = 2,16$; $p < 0,001$), alsook op vertrouwen ($O.R. = 1,38$; $p < 0,01$). Sporten met merendeels hoofdarbeiders vergroot de kans op het hebben van allochtone kennissen ($O.R. = 1,33$; $p < 0,05$), maar heeft op vertrouwen in allochtonen geen effect. Voor de heterofiliehypothese wordt aldus enkel een aanwijzing gevonden wat betreft etnische menging en niet wat betreft sociaaleconomische menging. Het aantal medesporters blijkt niet belangrijk, een bevinding die niet strookt met de extensiehypothese volgens welke leden die in klein gezelschap sporten meer verbonden zijn. Opmerkelijk is dat lidmaatschap van meerdere gezelschappen de kennissenkans vermindert ($O.R. = 0,75$; $p < 0,05$). Verder heeft het aantal gezelschappen waarvan leden lid zijn geen effect. De variatiehypothese die voorspelt dat meer lidmaatschappen leidt tot meer verbondenheid, wordt weersproken.

De tweede soort van omstandigheden betreft invloeden van sportieve en sociale bezigheden die leden met medeleden ondernemen (sportieve omgang). Beoefening van teamsport beïnvloedt vergeleken met beoefening van solosport niet de kans op kennissen, maar gaat wel gepaard met minder vertrouwen (effect is marginaal significant). Deze laatste bevinding ondersteunt enigszins de interdependentiehypothese volgens welke leden die een teamsport beoefenen meer verbonden zijn. Ook beoefening van contactsport vermindert het vertrouwen ($O.R. = 0,74$; $p < 0,10$). Dit is een aanwijzing voor de restrictiehypothese volgens welke fysiek contact tussen autochtone en allochtone tegenstanders mogelijk leidt tot wrevel, agressie en interetnische spanningen. Opmerkelijk is dat regelmatig napraten het vertrouwen vermindert ($O.R. = 0,67$; $p < 0,05$). Ook verrassend is dat het verrichten van vrijwilligerswerk de kans op kennissen vermindert. Beide bevindingen weerspreken de conversatiehypothese volgens welke meer gezellige omgang leidt tot meer verbondenheid. De afstand ten opzichte van allochtonen is aldus het grootst voor de leden die het meest bij hun vereniging zijn betrokken. Voor deze mensen lijkt sport eerder te verdelen, dan te verbinden.

De derde soort van omstandigheden betreft invloeden van tijdstippen waarop en perioden gedurende welke leden verenigingservaringen opbouwen (sportieve blootstelling). Jeugdig en langdurend lidmaatschap hangt niet samen met de kans op kennissen en vertrouwen. Deze studie verschaft geen bewijs voor de initiatiehypothese en evenmin voor de duratiehypothese, volgens welke achtereenvolgens op jonge

leeftijd lid worden en vervolgens trouw lid zijn, leidt tot meer verbondenheid. Leden die vaker sportten hebben een grotere kans op kennissen ($O.R. = 1,28; p < 0,10$) en een gelijke kans op vertrouwen. Het effect op de kennissenkans is echter slechts marginaal significant, zodoende is de ondersteuning voor de frequentiehypothese die een positief effect van een regelmatigere verenigingsgang voorspelt, slechts beperkt. Verrassend is dat langgeleden zijn gestopt, gepaard gaat met een grotere vertrouwenskans vergeleken met niet zijn gestopt, al betreft dit een marginaal significant effect ($O.R. = 1,28; p < 0,10$). Deze bevinding weerspreekt de inhibitiehypothese volgens welke de invloed van lidmaatschap op verbondenheid juist met de tijd vermindert.

8.7 Conclusie

Deze studie onderzocht de invloed van het lidmaatschap van sportverenigingen op de verbondenheid van autochtonen met niet-westerse allochtonen. Verbondenheid werd geoperationaliseerd als het hebben van een allochtone kennis en het hebben van vertrouwen in allochtonen. Hypothesetoetsing vond plaats voor Nederland in 2003 met retrospectieve gegevens over de lidmaatschapsloopbanen van ruim tweeduizend volwassenen.

Als achtergrond werden allereerst beschrijvende analyses verricht. Tweederde van de autochtonen was ooit lid van een sportvereniging. Een kwart sport(te) samen met allochtonen. Doorgaans wordt een goede interetnische omgang ervaren. Één op de veertien ontmoette via dit verband een allochtone kennis, één op de honderd een allochtone vriend of vriendin. Vervolgens werden verklarende analyses verricht, waarbij twee onderzoeksvragen werden beantwoord.

De eerste onderzoeksvraag luidde: in hoeverre zijn ooit-leden meer dan wel minder verbonden dan nooit-leden? Ooit-leden blijken niet alleen vaker dan nooit-leden een allochtone kennis te hebben, maar ook vaker vertrouwen in allochtonen. Dit blijkt ook als wordt gecontroleerd voor overige variabelen, zoals opleidingsniveau en omgang met allochtonen via andersoortige verbanden. Putnams veronderstelling dat lidmaatschap positieve effecten heeft (verbinderhypothese), staat voorlopig het sterkst. Zowel de veronderstelling, overeenstemmend met Bourdieus gedachte, dat lidmaatschap negatieve effecten heeft (verdelerhypothese), als de veronderstelling dat er sprake is van neutrale effecten (tijdverdrijverhypothese), wordt weersproken.

De tweede onderzoeksvraag luidde: hoe verschillen ooit-leden onderling, afhankelijk van de omstandigheden die zij tijdens hun lidmaatschapsloopbaan ondervinden? Het 'met wie' van lidmaatschap, ofwel invloeden van medeleden die leden binnen hun teams of trainingsgroepen treffen, blijkt het belangrijkste. Vooral sporten met allochtonen heeft positieve effecten, zowel op het hebben van allochtone kennissen, als op vertrouwen in allochtonen. Niet alleen de etnische samenstelling van sportgezelschappen heeft effect, maar ook de sociaaleconomische samenstelling. In tegenstelling tot de bevinding van Hooghe (2001) maakt sporten met handarbeiders – in plaats van met hoofdarbeiders – etnische afstand veeleer kleiner dan groter. Het 'wat' van lidmaatschap, ofwel invloeden van sportieve en sociale bezigheden die leden met medeleden ondernemen, lijkt minder belangrijk. Zo is het opmerkelijk dat er nauwelijks verschillen bestaan tussen teamsporters en solosporters. Opvallend is dat de verbondenheid onder de meest betrokken leden – de leden die vaak napraten en de leden die vrijwilligerswerk verrichten – het geringst is. Tot slot, het 'wanneer' van lidmaatschap, ofwel tijdstippen waarop en gedurende welke leden verenigingsservaringen opbouwen, heeft

evenmin noemenswaardige effecten. De bevindingen ondersteunen niet of nauwelijks de gedachte dat jeugdig, langdurend, regelmatig en nog altijd voortdurend lidmaatschap, meer verbondenheid bewerkstelligt.

8.8 Discussie

Deze studie streefde binnen wat ik omschreef als de vierde generatie sociaal-kapitaalonderzoek naar vooruitgang op twee vlakken. Het eerste, theoretische, vlak betrof het ontwikkelen van het bruggenmodel, een onderzoeksmodel volgens welke sportverenigingen autochtonen met allochtonen in zeven stappen verbinden. Het tweede, empirische, vlak betrof het toetsen van het model met verfijnde gegevens over drie soorten loopbaanomstandigheden: medeleden, bezigheden en tijdstippen. Daarbij werd bovendien gecontroleerd voor overige variabelen, zoals opleidingsniveau en omgang met allochtonen via andersoortige verbanden. Toekomstig onderzoek kan vooruitgang boeken op deze studie op minstens vijf vlakken.

Het eerste vlak betreft het onderzoeken van invloeden vanuit wijdere omgevingen. Deze studie beschouwde onmiddellijke omgevingen, zoals het gezelschap waarvan leden deel uitmaken, als voornaamste invloedskring. Autochtonen en allochtonen komen elkaar echter ook tegen als medeleden van dezelfde vereniging en als tegenstanders.

Het tweede vlak betreft het valideren en verbeteren van metingen van interetnisch vertrouwen. In de FNB 2003 werd de beschikbare ruimte binnen de vragenlijst vooral gebruikt voor uitgebreide metingen van loopbaanomstandigheden. Deze studie berust op een enkelvoudige meting van vertrouwen: 'Hoe denkt u over de aanwezigheid van minderheden in ons land?'. Mogelijk leidt een schaal voor vertrouwen tot een meer betrouwbare meting.

Het derde vlak betreft het verzamelen van gegevens over lidmaatschap en verbondenheid op meerdere momenten. Leidt lid worden tot het hebben van kennissen, alsook van vertrouwen? Of leidt het hebben van kennissen en van vertrouwen tot lid worden? Of is er sprake van beide effecten en wat is dan de grootte van elk van deze effecten? Mogelijk is het sportverenigingsleven slechts een verzamelplaats van etnisch tolerante personen. Het vaststellen van veranderingen vereist nulmetingen en vervolgmetingen. Verzameling van zulke gegevens is echter kostbaar en tijdrovend, met vaak een grote en selectieve uitval van respondenten. Verder kunnen vragen na verloop van jaren van inhoud veranderen. Bovendien geven kortlopende panels veranderingen geen kans en gaan langlopende panels door langere meetintervallen gemakkelijk voorbij aan tussentijdse veranderingen. Wellicht is retrospectieve in plaats van prospectieve meting van houdingen vruchtbaarder (Alwin, Cohen & Newcomb, 1991).

Het vierde vlak betreft het onderzoeken van bepaalde doelgroepen. Eerder onderzoek toont een beperkte recreatieradius van moslimvrouwen door een strikte controle op de omgang met het andere geslacht en gebondenheid aan het huishouden (De Knop, Theeboom, Verlinden & Van Puymbroeck, 1996). De titel van dit hoofdstuk '*Alle Menschen werden Brüder*' verradt al de verwachting dat mannen vaker interetnische contacten opdoen via sportverenigingen dan vrouwen. Vervolgonderzoek kan zulke sekseverschillen nader uitdiepen.

Het vijfde en laatste vlak betreft het beantwoorden van nieuwe, verwante onderzoeksvragen. In de afgelopen jaren beleefde buurtsport in Nederland een sterke opmars. Een voorbeeld hiervan vormt de aanleg van luxe openbare trapvelden in achterstandswijken, zoals de Krajicek Playgrounds en de Cruyff Courts. Deze studie

beantwoordde vragen over optimale omstandigheden voor een verbindend effect van verenigingssport. Wat betreft buurtsport kunnen vergelijkbare vragen worden onderzocht. Onderzoek wijst op het laagdrempelige karakter van Cruyff Courts (Breedveld, Romijn & Cevaal, 2009). Deze voetbalpleinen zijn vrij toegankelijk en worden doorgaans niet met een hek afgesloten. Sommige groepen (jongere jeugd, meisjes, autochtone jongeren) sporten echter minder op deze pleinen dan andere groepen (oudere jeugd, jongens, allochtone jongeren). De Krajicek Playgrounds benadrukken vergeleken met de Cruyff Courts meer het belang van begeleiding bij buurtsport (Van Veen, 2009). Het zou een interessante vraag zijn voor vervolgonderzoek om beide buurtsportmodellen te vergelijken en te onderzoeken in hoeverre de aanwezigheid van sportleiders voor meer groepsoverstijgende contacten zorgt.

Noten

- ¹ Dit hoofdstuk is een geactualiseerde versie van een artikel dat eerder is verschenen als: Meulen, R. van der (2007). *'Alle Menschen werden Brüder'*: lidmaatschap van sportverenigingen, vriendschappen, kennissenkringen en interetnisch vertrouwen. *Mens & Maatschappij* (82) 2, 155-176.
- ² In de bekroonde aflevering *Alle Menschen werden Brüder* (de titel verwijst naar het Europese volkslied), ontvangen de boerenkoolvoetballers van FC Swiftboys een Duits elftal voor een vriendschappelijke interland. Vastbesloten om de traumatische WK-finale van '74 te wreken, treden de jongens onverwacht tegen een naar mannen en vrouwen gemengd team van zwakbegaafden aan.
- ³ PTA is een afkorting van *Parent Teacher Association*, een Amerikaanse ouderorganisatie.
- ⁴ 'Sportieve' wordt in dit hoofdstuk in neutrale en niet noodzakelijk in positieve zin gebruikt, ofwel, in de betekenis van 'in verband staand met de sport' in plaats van 'eerlijk, fair'.
- ⁵ Een bewerkelijk alternatief is meervoudige random imputatie met 0/1 scores. Bepaling of een persoon al dan niet ontbrekende waarden op de loopbaanvariabelen scoort, is lastig. Variabelen voor loopbaanomstandigheden worden namelijk afgeleid uit afzonderlijke variabelen voor maximaal vier clubcarrières. Omdat de afzonderlijke variabelen slechts enkele tientallen ontbrekende waarden kennen, is besloten om eerst scores 1 toe te kennen en om vervolgens alle overige scores op 0 te zetten. Hoogstwaarschijnlijk heeft dit voor de uitkomsten geen noemenswaardige gevolgen.
- ⁶ Geordende (ORM) en lineaire regressie analyse (OLS) leiden tot vergelijkbare resultaten, maar zijn minder overzichtelijk vanwege een veelvoud aan geschatte parameters.

Literatuur

- Allport, G. (1954).** *The nature of prejudice*. Cambridge: Addison-Wesley.
- Alwin, D., Cohen, R. & Newcomb, T. (1991).** *Political attitudes over the life span*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Anonymous (1994).** The other N.B.A. - National Bowling Association. In *Ebony* (December), 102-106.
- Asch, S. (1955).** Opinions and social pressure. *Scientific American* (193) 5, 31-35.
- Bourdieu, P. (1979).** *La distinction. Critique sociale du jugement*. Paris: Éditions de Minuit.
- Breedveld, K. & Meulen, R. van der (2002).** Vertrouwen in de sport. Een empirische analyse van de relatie tussen sportdeelname en sociaal kapitaal. *Vrijtijdsstudies* (20) 2, 37-49.
- Breedveld, K., Romijn, D. & Cevaai, A. (2009).** *Scoren op het Cruyff Court, winnen in de wijk. Een studie naar het gebruik en de effecten van moderne trapveldjes*. Nieuwegein/'s-Hertogenbosch: Arko Sports Media/W.J.H. Mulier Instituut.
- Brehm, J. & Rahn, W. (1997).** Individual-level evidence for the causes and consequences of social capital. *American Journal of Political Science* (41) 3, 999-1023.
- Brim, G. & Kagan, J. (1980) (Red.).** *Constancy and change in human development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Burt, R. (1984).** Network items and the general social survey. *Social Networks* (6) 4, 293-339.
- Cigler, A. & Joslyn, M. (2002).** The extensiveness of group membership and social capital. The impact on political tolerance attitudes. *Political Research Quarterly* (55) 1, 7-25.
- Coleman, J. (1990).** *Foundations of social theory*. Cambridge: Belknap Press.
- De Knop, P., Theeboom, M., Verlinden, T. & Puymbroeck, L. van (1998).** Onder de sluier: Islamitische migrantenmeisjes over sport. In A. Buisman (red.) *Jeugdsport en beleid* (pp. 148-171). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Freitag, M. (2003).** Beyond Tocqueville. The origins of social capital in Switzerland. *European Sociological Review* (19) 2, 217-232.
- Gijsberts, M. & Davegos, J. (2005).** *Uit elkaars buurt. De invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Glover, T., Shinew, K. & Parry, D. (2005).** Association, sociability, and civic culture. The democratic effect of community gardening. *Leisure Sciences* (27) 1, 75-92.
- Graaf, N. de, Graaf, P. de, Kraaykamp, G. & Ultee, W. (2003).** *Familie Enquête Nederlandse Bevolking 2003*. ICS codeboek 81. Nijmegen: Sectie sociologie KUN.
- Hooghe, M. (1999).** Participatie en de vorming van sociaal kapitaal. Een exploratie van het causaal verband tussen participatie en maatschappelijke houdingen. *Sociologische Gids* (46) 6, 494-520.
- Hooghe, M. (2001).** Waardencongruentie binnen vrijwillige verenigingen. Een sociaal-psychologisch verklaringsmodel voor de interactie van zelfselectie en socialisering. *Mens & Maatschappij* (76) 2, 102-120.
- Janssens, J. (1999).** *Etnische tweedeling in de sport*. 's-Hertogenbosch/Arnhem: Diopter/NOC*NSF.
- McClendon, M. & Eitzen, D. (1975).** Interracial contact on collegiate basketball teams. A test of Sherif's theory of superordinate goals. *Social Science Quarterly* (55) 4, 926-938.
- Meloan, J. & Eersteling, P. (1994).** *'Er wordt wel eens wat geroepen'. Discriminatie van allochtonen in de amateursport*. Leiden: LISWO.
- Meulen, R. van der & Ultee, W. (2006).** 'Overbrugger of onderscheider?' Hoe frequent ontstaat interetnisch contact via het sportverenigingsleven in Nederland? *Tijdschrift voor Sociologie* (27) 2, 109-130.
- Putnam, R. (1993).** *Making democracy work*. Civic traditions in modern Italy. Princeton: Princeton University Press.

- Putnam, R. (1995).** Bowling alone. America's declining social capital. *Journal of Democracy* (6) 1, 65-78.
- Putnam, R. (2000).** *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Ramdas, A. (1996).** 'Als zwarte spelers meedoen, zijn het plots onze jongens'. In *De Volkskrant*, 21 juni 1996.
- Scheerder, J., Pauwels, G. & Vanreusel, B. (2004).** Sport en inburgering. Een empirische analyse van de relatie tussen sportbeoefening en sociaal kapitaal. *Tijdschrift voor Sociologie* (25) 4, 417-450.
- Sherif, M., Harvey, O., White, B., Hood, W. & Sherif, C. (1961).** *Intergroup conflict and cooperation: The Robbers Cave experiment*. Norman: University of Oklahoma Book Exchange.
- Stolle, D. & Hooghe, M. (2004).** The roots of social capital. Attitudinal and network mechanisms in the relation between youth and adult indicators of social capital. *Acta Politica* (39) 4, 422-441.
- Stolle, D. & Rochon, T. (1998).** Are all associations alike? Member diversity, associational type and the creation of social capital. *The American Behavioral Scientist* (42) 1, 47-56.
- Ultee, W. (2005).** Frisse drank uit oude zakken. Hoe in de sociologie nieuwe vragen te stellen en tegelijk klassieke vragen verder te brengen. *Mens & Maatschappij* (80) 2, 101-118.
- Veen, E. van (2009).** Sportleiders bepalen het succes van playgrounds. In C. van den Brink & E. Wieldraaijer (red.) *Kans voor open doel. Scoren met projecten in de sport*. Deventer: ...daM Uitgeverij.
- Veldboer, L., Boonstra, N. & Duyvendak, J.W. (2003).** *Agressie in de sport. Fysieke en verbale agressie in de Rotterdamse amateursport. Ervaringen en verklaringen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Verweel, P., Janssens, J. & Rocques, C. (2005).** Kleurrijke zuilen. Over de ontwikkeling van sociaal kapitaal door allochtonen in eigen en gemengde sportverenigingen. *Vrijtijdsstudies* (23) 4, 7-22.
- VWS (2005).** *Tijd voor sport. Bewegen, meedoen, presteren*. Den Haag: VWS.
- Wuthnow, R. (2003).** Overcoming status distinctions? Religious involvement, social class, race, and ethnicity in friendship patterns. *Sociology of Religion* (64) 4, 423-442.

